

«زن و مطالعات خانواده»

سال هفتم- شماره بیست و هفتم - بهار 1394

ص 71- 53

تاریخ دریافت: 93/07/23

تاریخ پذیرش: 94/07/14

نگرش و التزام عملی به نماز در تدوین مدل تعهد زناشویی زنان معلم شهر بیرجند با واسطه‌گری تاب‌آوری

حسن زارع¹

دکتر فاطمه شهبایی زاده²

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی نقش نگرش و التزام عملی به نماز با واسطه‌گری تاب‌آوری بر تعهد زناشویی معلمان زن شهرستان بیرجند می‌باشد. نمونه شامل 187 زن معلم شاغل در مدارس دولتی شهرستان بیرجند در سال تحصیلی 93-1392 بود که با روش خوشه‌ای انتخاب شدند و مقیاس‌های نگرش و التزام عملی به نماز و تاب‌آوری (CD-RISC) و تعهد زناشویی (DCI) را تکمیل کردند و برای تحلیل نتایج از روش مدل‌یابی معادلات ساختاری بهره‌گرفته شد. مدل برازش یافته نشان داد نگرش و التزام عملی به نماز در پیش‌بینی تاب‌آوری سهم مثبت معناداری دارد و نیز به‌طور غیرمستقیم با میانجی‌گری تاب‌آوری پیش‌بینی‌کننده تعهد زناشویی است، بدین ترتیب می‌توان گفت تاب‌آوری تبیین‌کننده نقش نگرش و التزام عملی به نماز بر افزایش تعهد زناشویی است.

واژه‌های کلیدی: نگرش و التزام عملی به نماز، تاب‌آوری، تعهد زناشویی، زنان معلم.

¹ - دانشجوی ارشد گروه روانشناسی، واحد بیرجند، دانشگاه آزاد اسلامی، بیرجند، ایران

² - استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد بیرجند، بیرجند، ایران f_shahabizadeh@yahoo.com

مقدمه

نماز یک نیاز ضروری و حقیقی انسان است و به میزان ضرورتی که برای فرد و اجتماع دارد، دارای فایده ها و آثار نیکوی فردی و جمعی است و به همان نسبت که وجود آن منشأ برکات و خیرات است، فقدان آن زیانبار است. در آیات قرآنی و روایات اسلامی، هم بسیاری از فواید و آثار نیکوی آن مذکور است و هم زیان‌های فردی و جمعی ناشی از ترک آن آمده است (راشدی، 1380).

نماز ابراز پرستش و عبادت مخصوصی است که بنده در پیشگاه خدا انجام می‌دهد. نماز، جزء جدایی‌ناپذیر همه شرایع الهی بوده و در هر دینی به صورتی خاص وجود داشته است؛ چنانکه خداوند در قرآن فرموده است: آن الصلوه کانت علی المومنین کتاباً موقوتاً (نسیمی، دن، 1390). نماز بالاترین درجه و مرتبه تعالیم دینی قرار دارد و از چنان ارزشی برخوردار است که سایر ارزش‌ها در عرض آن قرار نمی‌گیرند (رئسی، ظاهری‌عبده‌وند، صفری، 1389). خداوند می‌فرماید: «نماز را برای یاد من به پا دارید (طه، 14؛ به نقل از موسوی، موحدی‌نیا، 1390) ثمره نماز صبوری است. همچنین می‌فرماید: «متواضعان و مطعیان کسانی هستند که دلشان به یاد خدا هراسان می‌گردد و بر مصیبت‌ها و نامالایمات زندگی صبور و شکیبا هستند و نماز برپا می‌دارند و از آنچه روزی‌شان دادیم انفاق می‌کنند (حج، 35؛ به نقل از موسوی، موحدی‌نیا، 1390). و نماز در اصلاح رفتار نقش بی‌نظیری دارد: «نماز را برپادار. زیرا که نماز انسان را از کارهای زشت و ناپسند باز می‌دارد (عنکبوت، 45؛ به نقل از موسوی، موحدی‌نیا، 1390).

خواندن نماز موجب دست یافتن به وحدت شخصیت می‌شود، شخصیت برخوردار از توحید به گونه‌ای است که جنبه‌های گوناگون آن با یکدیگر در تضاد نیستند، یعنی فرد آنچه که در اعتقاد به آن باور دارد، در عمل نیز بر اساس همان باورها عمل می‌کند و چون این گونه رفتار می‌کند در خود تضاد نمی‌یابد و در نهایت به یکپارچگی (خویشتن) می‌رسد به نحوی که جنبه‌ای از شخصیت فرد، جنبه دیگر شخصیت او را تایید می‌کند که با فردی هماهنگ و بسامان مواجه شده است. انسان مومن به هنگام نماز سخن از خدای واحد و یگانه به میان می‌آورد، او را الله خطاب می‌کند و رب عالمیان می‌نامد (آیه قل هو الله احد حکایت از واحد باری تعالی دارد) (اخلاص، 1) و همین باورداشتن به خدای یگانه، پیام‌آور وحدتی درونی برای ادمی است. آنچه که باعث تفرقه می‌شود، ایمان داشتن به خدایان و ارباب گوناگون است قرآن می‌فرماید: الرباب متفرقون خیر ام الله

الواحدالقهار (یوسف، 39) آیا داشتن ربه‌های متفرق خوب است یا ایمان داشتن به خداوندی واحد که قهار است (ایمانی، 1390).

در محیط خانواده‌ای که اعضای آن نماز به پا می‌دارند و همگی دارای اعتماد به نفس‌اند فضای آرامی حاکم است و اعتماد به نفس یکدیگر را تقویت می‌کنند، آنها همچون ظروف مرتبطی هستند که به هنگام برداشتن آب از یکی از آن ظرف‌ها، ظرف‌های دیگر جای خالی آن را پر می‌کنند، با این تفاوت که در اینجا اعتماد به نفس خود آنان کاهش نمی‌یابد (ایمانی، 1390).

تاب‌آوری را می‌توان به صورت توانایی بیرون آمدن از شرایط سخت یا تعدیل آن تعریف نمود. در واقع تاب‌آوری ظرفیت افراد برای سالم ماندن و مقاومت و تحمل در شرایط سخت و پر خطر است که فرد نه تنها بر آن شرایط دشوار فائق می‌شود بلکه طی آن و با وجود آن قوی تر نیز می‌گردد. پس تاب‌آوری به معنای توان موفق بودن، زندگی کردن و خود را رشد دادن در شرایط دشوار (با وجود عوامل خطر) است. این فرایند خودبه‌خود ایجاد نمی‌شوند مگر اینکه فرد در موقعیت دشوار و ناخوشایندی قرار گیرد تا برای رهایی از آن یا صدمه‌پذیری کمتر، حداکثر تلاش را برای کشف و بهره‌گیری از عوامل محافظت‌کننده (فردی و محیطی) در درون و بیرون خود که همواره به صورت بالقوه وجود دارد بکار گیرد (فرنهام و چامورو-پرموزیک، 2008).

بلاک (به نقل از لایبسنسکی¹، 2004؛ به نقل از یزدانی، 1391) بر این باور است که تاب‌آوری، توانایی سازگاری سطح کنترل بر حسب شرایط محیطی می‌باشد. افراد تاب‌آور دارای رفتارهای خودشکنانه نیستند؛ از نظر عاطفی آرام هستند و توانایی تبدیل شرایط استرس‌زا را دارند. هسته مرکزی سازه تاب‌آوری را این پیش‌فرض تشکیل می‌دهد که "فطرتی زیست‌شناختی" برای رشد و کمال در هر انسان وجود دارد (برای نمونه طبیعت خود اصلاح‌گری ارگانسیم انسانی) که بطور طبیعی و در شرایط معین محیطی می‌تواند آشکار شود (پیتردس، 2006؛ به نقل از یزدانی، 1391).

از آنجا که افزایش تاب‌آوری می‌تواند موجب بهبود بخشیدن به کیفیت زندگی گردد (شاین، سیم و کیم، 2004) مادرانی که سطح تاب‌آوری بالاتری دارند، در کیفیت زندگی و مؤلفه‌های آن هم می‌توانند نمرات بهتری را به دست آورند؛ این افراد با مشکلات زندگی بهتر می‌توانند کنار بیایند و در زیر بار مشکلات خم نشوند و انعطاف

¹. Lubinski

پذیری بیشتری داشته باشند (کربلایی شیرینی فرد، 1385؛ به نقل از حق رنجبر، کاکاوند، برجعلی، برماس، 1390).

تعهد زناشویی¹ به معنای وفادار ماندن به خانواده و اعضای آن هنگام غم و شادی، خوشی و ناخوشی، و تعهد بر مبنای احساس و عاطفه و هم بر پایه‌ی قصد و نیت می‌باشد (مک کاتی²، 1999؛ به نقل از رضایی، احمدی، اعتمادی، رضایی حسین‌آبادی، 1391). آریاجا و آگینو³ (2001) تعهد زناشویی را به معنای تمایل فرد جهت حفظ دایمی ازدواج و وفادار ماندن به همسر، خانواده و ارزش‌ها تعریف کرده‌اند و آن را شامل اجزای رفتاری شناختی و عاطفی دانسته‌اند. مسئولیت، گذشت و فداکاری، وفاداری به قول و عهد، اعتماد و عشق و دوست داشتن از ویژگی‌های تعهد است (آنجلیس⁴، ترجمه ابراهیمی، 1382).

آلن (2004؛ به نقل از رضایی و دیگران، 1391) تعهد در ازدواج چندین جزء دارد: چگونگی درک زن و شوهر از نوع رابطه در گذشته و طول مدت رابطه، انتخاب رفتارهایی برای ادامه زندگی مشترک، درجه و وسعت یک رابطه خوب و علاقه به ماندن در این رابطه به مدت طولانی و گرفتن تشویق به سبب ماندن در رابطه توسط هر دو زوج.

ازدواج موفق حاوی سه رکن اساسی تعهد، جاذبه و تفاهم است. تعهد زناشویی، قویترین و پایدارترین عامل پیش‌بینی کننده کیفیت و ثبات رابطه زناشویی است. بر همین اساس کاپینوس و جونز (2003؛ به نقل از کریمیان، کریمی، بهمنی، 1390) سه نوع تعهد زناشویی⁵ را مشخص کردند:

1- تعهد به همسر (فداکاری): که به معنای تمایل فرد برای باقی ماندن در رابطه است و سه عامل در آن دخیل است: افراد موجود در رابطه، جذب رابطه شدن و هویت زوجها.

2- تعهد اخلاقی (تعهد به ازدواج): عملی است که فرد اخلاقاً متعهد می‌شود به رابطه ادامه دهد و شامل اعتقاد به ارزشهای زیر است: عمل به قول خود، پاسداشت

1. marital commitment

2. MacCarthey

3. Arriaga & Agnew

4. Angelis

5. Marital commitment

ازدواج به عنوان یک نهاد اجتماعی و اخلاقی و حفظ ازدواج به عنوان یک مسئولیت مقدس.

3- تعهد ساختاری (حس در دام افتادن): که به معنای ادامه دادن اجباری به ازدواج به خاطر وضعیت فرزندان، مسایل مالی و .... است.

یکی از دلایل تعهد زناشویی بالاتر در زنان، این است که زنها در روابط بیشتر به دنبال نیازهای عاطفی هستند. هر زنی با شروع رابطه‌ی متعهدانه با یک مرد، در روابط زناشویی تمام ارگانهای جسمی و روانی وی تا مدت‌ها تحت تاثیر این رابطه قرار می‌گیرد و ناخودآگاه نمی‌خواهد با زیر پا گذاشتن تعهد خود (که یکی از ابعاد ازدواج است) به این آرامش درونی و جسمی پایان بدهد. همچنین برچسب‌های متفاوتی که به زنان و مردان در جامعه داده می‌شود به این امر دامن می‌زند. در جوامع امروزی و خصوصا در فرهنگ ما به زنانی که تعهد زناشویی خود را زیر پا می‌گذارند به مراتب برچسب‌های توهین آمیزتری را نسبت به مردانی که تعهد خود را زیر پا می‌گذارند داده می‌شود (عسگری، پاشا، آذرکیش، 1390). زنان به دلیل فشارهای فرهنگی و نگاه مردسالارانه همواره تحت نظارت مردمانی قرار دارند که منتظرند با کوچکترین اشتباه زن، جایگاه و منزلت او را خراب کنند.

یافته‌های پژوهش چاری، محمدی (1390) در بررسی پیش‌بینی تاب‌آوری روان-شناختی براساس اعتقادات مذهبی در دانشجویان شهری و روستایی بیانگر این است که در گروه دانشجویان شهری، بعد باورهای مذهبی و در گروه دانشجویان روستایی، بعد دانش مذهبی تاب‌آوری را به‌طور مثبت و معنادار پیش‌بینی می‌کند. نتایج به‌دست آمده از پژوهش حسینی قمی، سلیمی بجستانی (1390) بررسی رابطه تاب‌آوری در بین مادرانی که فرزند بیمار داشته‌اند، نشان می‌دهد که رابطه مثبت و معناداری بین جهت‌گیری مذهبی و تاب‌آوری وجود دارد.

نتایج بسیاری از تحقیقات اخیر در خارج (پین، 2010؛ بالدوین، جکسون، آکن و کن، 2011؛ هکبارث، پاوکف، فلنری، 2011؛ به نقل از صیدی، تقی‌پور، باقریان، منصور، 1390) و در ایران (دهقانی، رجبی، 1391؛ بجستانی، حسینی قمی، ذاکری، 1389؛ نجمه، کیخسروانی، بابامیری، دهقانی؛ به نقل از صیدی، تقی‌پور، باقریان، منصور، 1391؛) بیانگر وجود رابطه‌ی مثبت معنادار بین هوش معنوی و تاب‌آوری و نقش معنوی

و مذهبی بودن خانواده در تاب‌آوری است. در زمینه پیامدهای تاب‌آوری، شماری از پژوهش‌ها (آتونسکی، 1987؛ لازاروس، 2004، سیلینن، 1994؛ به نقل از سامانی، جوکار، صحراگرد، 1386) به افزایش سطح سلامت روان و رضایت‌مندی از زندگی اشاره داشته‌اند.

نتایج تحقیق هاشمی و جوکار (1390)؛ کرمی، زکی‌بی، علیخانی (1391) بیانگر نقش معنویت در افزایش ظرفیت تاب‌آوری است. مومنی، شهبازی‌راد (1391) در پژوهشی بررسی رابطه معنویت، تاب‌آوری و راهبردهای مقابله‌ای با کیفیت زندگی دانشجویان، معنویت، تاب‌آوری و راهبردهای مقابله‌ای هیجان‌مدار 38 درصد واریانس کیفیت زندگی را پیش‌بینی کرد. بین تاب‌آوری، معنویت و راهبردهای مقابله‌ای مساله-مدار با کیفیت زندگی رابطه معنادار مثبت وجود داشت.

زاهدبابلان، رضایی جمالویی، سبحانی (1391) بین دلبستگی به خدا و تاب‌آوری رابطه مثبت وجود دارد. علاوه بر این ضریب همبستگی به خدا و تاب‌آوری با کنترل اثر معناداری زندگی، معنادار محاسبه شده است. به عبارت دیگر هر چه افراد دلبستگی و ارتباط معنوی بیشتری با خدا داشته باشند، میزان تاب‌آوری آنها بیشتر خواهد بود و این نتیجه حتی با کنترل اثر معناداری زندگی بازهم معنادار است. نتایج این پژوهش با پژوهش‌های گرامام، فر، فلاوتر و برک (2001؛ به نقل از زاهدبابلان و دیگران، 1391) و متبرادزهاو، کریستوفر، الیسون، جک و مارسوم (2010؛ به نقل از زاهدبابلان و دیگران، 1391) همسو می‌باشد.

در مطالعه‌ای که ناصر (1391) انجام داد نتایج نشان داد میزان تعهدزنشویی در بین افرادی که تقیدات مذهبی زیادی دارند به طور معناداری بیش از کسانی است که دارای تقیدات مذهبی کم هستند. و تقید مذهبی عامل اساسی افزایش میزان تعهد زنشویی به شمار می‌آید. نتایج پژوهش هانلر و گنچور (2005؛ خدایاری فرد، شکوهی-یکتا، غباری بناب، 1379) نشان داد که گرایش مذهبی می‌تواند در ارتباط با تعهد زنشویی مؤثر باشد، زیرا مذهب شامل رهنمودهایی برای زندگی و ارایه دهنده سامانه باورها و ارزش‌های است که این ویژگی‌ها می‌توانند زندگی زنشویی را متأثر کنند. نتایج پژوهش احمدی و همکاران (1385) نشان داد تقیدات مذهبی در تمام ابعاد سازگاری زنشویی نقش دارد.

نتایج پژوهش رضایی، احمدی، حسینی، اعتمادی (1391): به نقل از رضایی و همکاران، (1391) نشان داد آموزش زوج‌درمانی اسلام‌محور، تعهد زناشویی زوجین و ابعاد آن، یعنی تعهدشخصی، اخلاقی و ساختاری زوجین را افزایش داده است. نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که تعهدزناشویی، دومین عامل حفظ‌کننده ازدواج است (رینولد، مانسفیلد¹، 1999؛ به نقل از رضایی و همکاران، 1391). به نظر لامبرت و دولایت (2008): به نقل از رضایی و دیگران، (1391)، تعهد به همسر برای موفقیت یک ازدواج مهم است. تعهد زناشویی، قوی‌ترین و پایدارترین عامل پیش‌بینی‌کننده کیفیت و ثبات رابطه زناشویی است. موسکو (2009). این یافته‌ها همسو با تحقیقات کلمنس و سوین سن² (2000): به نقل از رضایی و دیگران، (1391) است که معتقدند تعهد در همسران به‌طور مثبت، با ثبات و کیفیت زناشویی و همچنین به‌طور مثبت با بیان عشق، سازگاری و کاهش تعارضات زناشویی ارتباط دارد.

کاجلین و جانسون³ (1999؛ به نقل از رضایی و دیگران، 1391) همبستگی بالایی را بین تعهدزناشویی با اعتقادات مذهبی گزارش نموده‌اند. فنل⁴ (2007): به نقل از رضایی و دیگران، (1391) در مطالعه طولی خود که به مدت ده سال به طول انجامید، داشتن ارزش‌های مذهبی در طول زندگی را از جمله مؤلفه‌های رضایت زناشویی موفق و طولانی‌مدت و تعهدزناشویی دانسته است.

روبینسون و بلنتون⁵ (2005؛ به نقل از منجزی، شفیق‌آبادی، سودانی، 1391) رضایت زناشویی را در بین 15 زوج که 30 سال و بالاتر داشتند بررسی کردند و نشان دادند که جهت‌گیری مذهبی بر روی صمیمیت، تعهد و ارتباط زناشویی تأثیر دارد. اعمال و عقاید مذهبی نیروی تازه‌ای به خانواده و اعضای آن می‌بخشد و به این ترتیب مشارکت آنها را در تجارب معنوی بیشتر و ایمان اعضا را قوی‌تر می‌کند.

نتایج پژوهش میکائیلی، گنجی، طالبی‌جویباری (1391)، همبستگی معناداری بین تاب‌آوری روان‌شناختی با رضایت از زندگی و سلامت عمومی وجود دارد. همچنین همبستگی معنادار بین تاب‌آوری روان‌شناختی با رضایت از زندگی و سلامت عمومی

¹. Reynold & Mansfield

². Clements & Swenson

³. Caughlin & Johnson

⁴. Fennel

⁵. Robinson and Blntvn

وجود دارد. نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیری نشان می‌دهد که تاب‌آوری توان پیش بینی رضایت زناشویی و سلامت روان دارد. مطالعه‌ی امینی (1391) نشان داد بین سطح تاب‌آوری و رضایت از زندگی پرستاران، رابطه معنادار وجود دارد، به طوری که با افزایش سطح تاب‌آوری پرستاران، میزان رضایت از زندگی آنها نیز افزایش می‌یابد. و یافته‌های پژوهش آتونوسکی (1987) و لازاروس (2004): به نقل از پورسردار، عباسپور، عبدی-زرین، سنگری، (1391) نشان داد که کاهش تاب‌آوری در برابر رویدادهای زندگی در فرد، با نوعی احساس فشار روانی، اضطراب و یا افسردگی همراه‌اند.

با توجه به نتایج دو به دوی متغیرها در پژوهش حاضر تاثیر همزمان هر دو عامل نگرش و التزام عملی به نماز و تاب‌آوری در استفاده از تعهد زناشویی بررسی می‌شود که با بررسی پژوهش‌های در دسترس تاکنون به وسیله روش مدل یابی معادلات ساختاری بررسی نشده است. در مجموع با در نظر گرفتن مبانی نظری و پژوهش‌های مذکور مدلی مفهومی همچون شکل (1) می‌توان تدوین و مورد آزمون قرار داد. مسئله اصلی پژوهش کنونی این است که آیا نگرش و التزام عملی به نماز و تاب‌آوری و تعهد زناشویی در قالب مدل شکل 1 برآش کافی دارد و آیا تاب‌آوری میانجی‌گر رابطه بین نگرش و التزام عملی به نماز و تعهد زناشویی است؟ این مدل نقش نگرش و التزام عملی به نماز را در تبیین تعهد زناشویی به تصویر کشیده است.

مدل مفهومی پیشنهاد شده (شکل، 1) بر اساس مبانی نظری و یافته‌های پژوهشی پیشنهاد شده است.

شکل (1) - مدل فرضی رابطه علی بین نگرش و التزام عملی به نماز و تاب‌آوری بر تعهد زناشویی و سازه‌های مکنون

همانطور که شکل 1 نشان می‌دهد فرض شد که تاب‌آوری واسطه بین نگرش و التزام عملی به نماز و تعهد زناشویی است.

روش تحقیق

طرح پژوهش حاضر از نوع همبستگی و غیر آزمایشی است که در آن از روش مدل‌یابی معادلات ساختاری بهره گرفته شده است. جامعه آماری مورد پژوهش، کلیه معلمان زن متاهل شاغل در مدارس دولتی مقاطع ابتدایی و دبیرستان (دوره اول و دوم) پسرانه و دخترانه شهرستان بیرجند در سال تحصیلی 93-1392 می‌باشد. به منظور نمونه‌گیری از جامعه 1967 معلمان زن شهر 215 نفر بر اساس جدول کرجسی - مورگان با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شد. و تعداد 215 پرسشنامه توزیع گردید و تعداد 187 پرسشنامه تکمیل و جهت بررسی اعتبار ابزارها از آلفای کرونباخ و روایی سازه از رگرسیون تحلیل داده‌ها استفاده شد.

ابزارها

در این پژوهش سه ابزار مورد استفاده قرار گرفته‌اند: مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز و تاب‌آوری (CD-RISC) و تعهد زناشویی (DCI). مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز: ابزار ارزیابی نگرش و التزام عملی نسبت به نمازهای واجب توسط جعفر انیسی (1388) ساخته شده است، از 50 سوال تشکیل شده است، که پاسخ‌های آن به شیوه لیکرت و به صورت 5 گزینه‌ای از هیچ وقت تا همیشه تهیه شده است. نمره بالاتر حاکی از اهمیت بیشتر به نماز است. این مقیاس بیشتر جهت گیری درونی را مورد سنجش قرار داده و دارای چهار زیر مقیاس شامل موارد ذیل می‌باشد. 1. اثربخشی نماز در زندگی فردی و اجتماعی، 2. توجه و عمل به مستحبات، 3. التزام و اهتمام به انجام نماز، 4. مراقبت و حضور قلب در نماز. ضریب آلفای کرونباخ در پژوهش حاضر برای خرده‌مقیاس‌ها (اثربخشی نماز در زندگی فردی و اجتماعی؛ توجه و عمل به مستحبات؛ التزام و اهتمام به انجام نماز؛ مراقبت و حضور قلب در نماز) به ترتیب 0/86، 0/89، 0/83، 0/85 و ضریب آلفای کرونباخ برای این مقیاس در پژوهش حاضر 88/9 بدست آمد که حاکی از اعتبار این مقیاس می‌باشد، انیسی و همکاران (1388) در پژوهش‌شان ضرایب اعتبار (همسانی درونی) با استفاده از روش آلفای کرونباخ 0/92؛ بازآزمایی مقیاس با یک هفته فاصله 0/96. و تنصیفی 0/87 بدست آمده است. مقیاس تاب‌آوری کانر - دیویدسون (CD-RISC): این پرسشنامه توسط کانر و دیویدسون (2003) تهیه شده است و دارای 25 سوال پنج‌گزینه‌ای است که در مقیاس

لیکرت نمره گذاری می شود، حداکثر نمره در این پرسشنامه 100 است این مقیاس اگر چه ابعاد مختلف تاب‌آوری را می‌سنجد، نمرات بالاتر بیانگر تاب‌آوری بیشتر آزمودنی است. این آزمون دارای 5 عامل، تصور شایستگی فردی، اعتماد به‌خود، عزیمت فردی/تحلیل عاطفه منفی، پذیرش مثبت تغییر و رابط ایمن، کنترل و تاثیرات معنوی است. ضریب آلفای کرونباخ برای هر یک از خرده مقیاس‌ها (تصور شایستگی فردی، اعتماد به‌خود، عزیمت فردی/تحلیل عاطفه منفی، پذیرش مثبت تغییر و رابط ایمن، کنترل و تاثیرات معنوی) به ترتیب 0/78، 0/77، 0/80، 0/80، 0/86 و ضریب آلفای کرونباخ این مقیاس در پژوهش حاضر 0/84 بدست آمد که حاکی از اعتبار این مقیاس است. در پژوهش بشارت و همکاران (1386؛ به نقل از حق رنجبر و همکاران، 1390) روایی و پایایی این پرسشنامه مورد تایید قرار گرفته است.

پرسشنامه‌ی استاندارد تعهد زناشویی (DCI): این پرسشنامه به وسیله‌ی آدامز و جونز در سال 1997 تدوین شد و میزان پایبندی افراد به همسر و ازدواجشان و ابعاد آن را اندازه گیری می‌کند، شامل 44 سؤال می‌باشد و دارای سه زیر مقیاس است: تعهد به همسر، تعهد به ازدواج و احساس به تعهد. این پرسشنامه بر اساس مقیاس لیکرت (کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم) نمره‌گذاری می‌شود. مقدار ضریب آلفای کرونباخ در پژوهش حاضر برای هر خرده‌مقیاس (تعهد شخصی، تعهد اخلاقی و تعهد ساختاری) به ترتیب 0/76، 0/79، 0/74 بود و ضریب آلفای کرونباخ مقیاس تعهد زناشویی 76/2 بدست آمد که حاکی از اعتبار این مقیاس است و در پژوهش‌های آذرکیش و همکاران (1390)، کریمیان و همکاران (1390)، به ترتیب آلفای کرونباخ 0/78، 0/74 بدست آمد. آدامز و جونز (به نقل از جونز، 2004) میزان پایایی هریک از مقیاس‌های این آزمون تعهد شخصی، تعهد اخلاقی، تعهد ساختاری به ترتیب 0/91، 0/89 و 0/86 را بر روی نمونه مذکور به بدست آورد و در اعتباریابی آزمون توسط (شاه سیاه، بهرامی و محبی، 1388) روایی محتوا توسط اساتید مشاوره دانشگاه اصفهان تایید شده است.

یافته‌ها

به منظور تبیین مدل مفهومی تعهد زناشویی در ارتباط با نقش تاب‌آوری بر مدل یابی، مفروضه‌های معادلات ساختاری در مدل مورد مطالعه بررسی شد. الف) طبق گفته هومن (1384) اگر تعداد طبقه‌های رتبه‌ای 5 یا بیشتر باشد، احتمالاً می‌توان با آنها (البته

با کمی خطا) مانند داده‌های فاصله‌ای رفتار کرد. (ب) به گونه کلی یکسان نبودن پراکندگی رگرسیون‌های چند متغیری مدل های لیزرل را ناروا نمی‌سازد، بلکه آنها را ضعیف می‌کند (پدهازر¹، 1982؛ نقل از هومن، 1384). (پ) بنا بر نظر بسیاری از صاحب‌نظران (از جمله آشر²، 1983؛ نقل از هومن، 1384) همبستگی‌های بالاتر از 0/8 بین متغیرهای برون‌زا نشان دهنده هم خطی بودن چندگانه است. نتایج حاصل از ضرایب همبستگی بین متغیرهای مورد مطالعه در جدول زیر بیانگر تایید مفروضه مذکور است.

جدول (1) ضریب همبستگی، میانگین و انحراف استاندارد نماز، تاب آوری و تعهد زناشویی

متغیر	نماز	تاب‌آوری	تعهد زناشویی
نماز	1		
تاب‌آوری	0448**	1	
تعهد زناشویی	.157**	.109*	1
میانگین	155,3957	94,1337	139,8342
انحراف استاندارد	22,22160	16,23014	15,41014

** سطح معناداری کمتر از 0/01 * سطح معناداری کمتر از 0/05

در دستورالعمل مربوط به گزارش شاخص‌های مناسب برازندگی الگو، مجذور خی به همراه درجه آزادی، ریشه دوم واریانس خطای تقریب³ و شاخص برازندگی تطبیقی⁴ در نظر گرفته شد. افزون بر این چون شاخص برازندگی نرمال⁵ برخلاف شاخص برازندگی تطبیقی برای حجم نمونه جریمه نمی‌دهد (هیوو بنتلر، 1994، به نقل از هومن، 1384) در بررسی مدل حاضر مد نظر قرار گرفت. شاخص روایی متقاطع⁶ نیز با ایجاد ترتیب نسبی برای مدل‌های مختلف، جهت مقایسه مدل بامدل‌های رقیب دیگر در نظر گرفته شد، که پایین‌ترین مقدار آن، بیانگر برازندگی بیشتر مدل است (جورساگ و سوربوم، 1984، به نقل از هومن، 1384). به هر حال ریشه دوم واریانس خطای تقریب و شاخص روایی

¹-Pedhazur, E

²-Asher, H. B.

³-Root Mean Square Error

⁴-Comparative Fit Index

⁵-Normed Fit Index

⁶-Expected cross-validation index

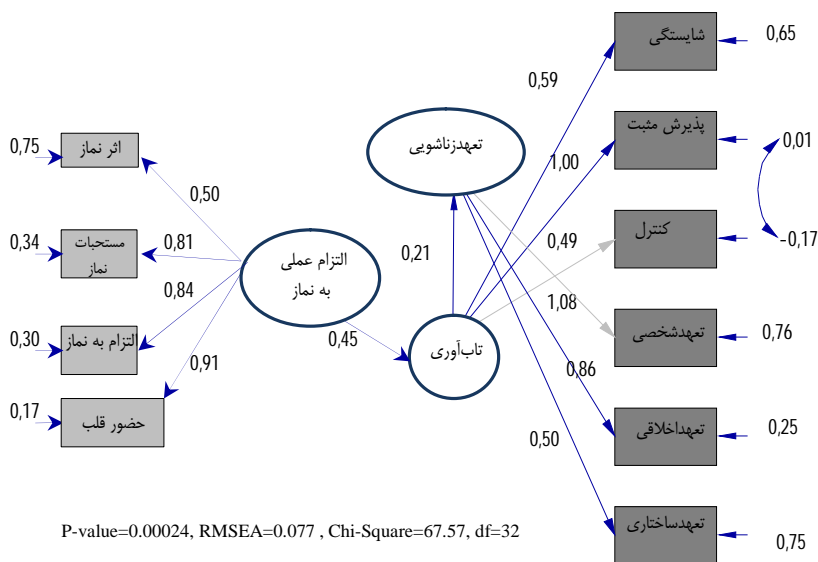
مقاطع مناسب هستند، چرا که مستلزم مقایسه با مدل صفر نیستند و لازم نیست مدلی با استقلال کامل متغیرهای مکنون بیان شود (براونوکادک؛ نقل از هومن، 1384). قابل ذکر است میانگین هر خرده مقیاس به عنوان نشانگر در نظر گرفته شد و بر اساس نظر لی (2004)، تحلیل عاملی تاییدی با میانگین‌های حاصله به عنوان نشانگر برای هر متغیر مکنون محاسبه و برازش آن بررسی شد. علاوه بر این برآورد پارامترهای مدل نیز که از طریق روش بیشینه احتمال بدست آمد در شکل زیر نشان داده شده است.

جهت درک روشن تر نقش میانجی گری تاب آوری، طبق نظر بارون و کنی (1986؛ نقل از توکار و دیگران، 2003)، مدل جداگانه ای نقش مستقیم نگرش و التزام عملی به نماز را بر تعهد زناشویی بررسی نمود، شاخص‌های برازش نشان داد شاخص مجذور کای برابر با 20/1 با درجه آزادی 11 در سطح 0/05 غیر معنادار شد ($p > 0/05$)، لذا مدل با داده‌ها برازش کامل دارد. به هر حال شاخص ریشه دوم واریانس خطای تقریب برابر 0/04 بدست آمد و در فاصله اطمینان قرار گرفت (هیو و بنتلر، 1999؛ نقل از هومن، 1384). همچنین در این مدل شاخص برازندگی تطبیقی و شاخص برازندگی افزایشی 0/99 به دست آمد، لذا می‌توان استنباط نمود مدل با داده‌ها برازش خوبی دارد. شاخص روایی مقاطع نیز 0/15 و در فاصله اطمینان قرار گرفت که بیانگر تقریب معقولی در جامعه است (جورساگ و سوربوم، 1984؛ نقل از هومن، 1384). به هر حال در این مدل مسیر نگرش و التزام عملی به نماز با تعهد معنادار شد $\beta = 0/22$ ، $P < 0/01$ اما در مدل مفهومی زیر با حضور تاب آوری مسیر مذکور معنادار نمی‌شود، که حاکی از میانجی گری تاب آوری است.

به هر حال به منظور برآورد دقیقتر پارامترها و نیز شاخص‌های برازندگی لیزرل، مسیرهایی که ضرایب آنها معنادار نبود از مدل حذف و پارامترها مجدد برآورد گردید. مدل مفهومی با داده‌ها برازش نشان داد. شاخص‌های برازش نشان داد شاخص مجذور کای برابر با 60 با درجه آزادی 30 کمتر از 3 بدست آمد، لذا مدل می‌تواند تقریب قابل قبولی از جامعه ارائه دهد. به هر حال شاخص ریشه دوم واریانس خطای تقریب 1 که برای اندازه‌گیری متوسط باقیمانده‌ها (خطاها) به کار می‌رود برابر 0/05 بدست آمد و در فاصله اطمینان قرار گرفت (هیو و بنتلر، 1999؛ نقل از هومن، 1384). همچنین در این

¹-Root mean square error of approximation(RMSEA)

مدل شاخص برازندگی تطبیقی و شاخص برازندگی افزایشی¹ برابر 0/95 و شاخص برازندگی نرمال²، NFI نیز 0/91 به دست آمد (بتنلر و بونت³، 1980؛ هویل⁴ و پانتر⁵، 1995؛ نقل از هومن، 1384)، لذا می توان استنباط نمود مدل با داده ها برازش خوبی دارد. شاخص روایی متقاطع نیز 0/61 و در فاصله اطمینان قرار گرفت که بیانگر تقریب معقولی در جامعه است (جورساگ و سوربوم، 1984؛ نقل از هومن، 1384).

شکل 2. سازه های مکنون در بیضی و متغیرهای مشاهده شده در مربع نشان داده شده

همانطور که شکل فوق نشان می دهد مسیر نگرش و التزام عملی به نماز به طور غیرمستقیم از طریق تاب آوری $\beta = 0/45$ ، $P < 0/01$ سهم معناداری در پیش بینی تعهد زناشویی دارد (0/07).

¹ -Incremental fit index (IFI)

² -Normal fit index (NFI)

³ -Bonnet

⁴ -Hoyle

⁵ -Panter

بحث و نتیجه گیری

همانطور که نتایج مسیر نگرش و التزام عملی به نماز و تاب‌آوری در مدل حاضر نشان داد، نگرش و التزام عملی به نماز سهم معنادار مثبتی در پیش بینی تاب‌آوری دارد. درتایید نتایج فوق یافته‌های پژوهش جاری، محمدی (1390)، حسینی قمی، سلیمی بجستانی (1390)، (بین، 2010؛ بالدوین، جکسون، آکن و کنن، 2011؛ هکبارث، پاکف، فلنری، 2011؛ به نقل از صیدی و همکاران، 1390)، دهقانی، رجبی (1391)؛ بجستانی، حسینی قمی، ذاکری (1389)؛ نجمه، کیخسروانی، بابامیری، دهقانی (1391)، هاشمی و جوکار (1390)؛ کرمی، زکی‌بی، علیخانی (1391)، مومنی، شهبازی‌راد (1391) نشان دادند رابطه مثبت و معناداری بین جهت‌گیری مذهبی و تاب‌آوری وجود دارد. آثار بالقوه باورهای مذهبی به کنار آمدن و مقابله با حوادث آسیب‌زا منجر می‌شود. مطالعه نقش باورهای مذهبی بر تاب‌آوری در برابر ضربه‌ها و آسیب‌ها می‌تواند فهم ما را از انطباق مثبت با حوادث افزایش دهد. از طریق مذهب است که انسان درمی‌یابد که بین او و وجود متعالی و برتر مطلق، رابطه وجود دارد و این رابطه یا از راه قلب، یا از راه عقل و یا به وسیله اجرای مراسم و اعمال مذهبی برقرار می‌شود. در نتیجه باور مذهبی است که حس می‌کنیم هر گاه با قدرتی مافوق خود ارتباط حاصل کنیم می‌توانیم خود را از ناآرامی‌ها و ناراحتی‌ها نجات دهیم (نوابخش، 1390).

همچنین مسیر نگرش و التزام عملی به نماز به طور غیر مستقیم از طریق تاب‌آوری سهم معناداری در پیش بینی تعهد زناشویی دارد. در جهت تایید نتایج پژوهش، نتایج پژوهش فنل (2007؛ به نقل از رضایی و دیگران، 1391) و رویسنون و بلنتون (2005؛ به نقل از منجزی و دیگران، 1391)، کاجلین و جانسون (1999؛ به نقل از رضایی و دیگران، 1391) همبستگی بالایی را بین تعهد زناشویی با اعتقادات مذهبی گزارش نموده‌اند و همچنین هانلر و گنچور (2005؛ خدایاری و دیگران، 1379) نشان داد که گرایش مذهبی می‌تواند در ارتباط با تعهد زناشویی مؤثر باشد زیرا مذهب شامل رهنمودهایی برای زندگی و ارایه دهنده سامانه باورها و ارزش‌های است که این ویژگی‌ها می‌توانند زندگی زناشویی را متأثر کنند و میکائیلی و همکاران (1391)، امینی (1391)، آنتونوسکی (1987) و لازاروس (2004؛ به نقل از پورسردار و دیگران، 1391) همبستگی معناداری در پژوهش‌شان بین تاب‌آوری روان‌شناختی با رضایت از زندگی و سلامت عمومی گزارش نمودند.

از آنجا که یکی از زمینه‌های احتمالی رشد تاب‌آوری افراد، اعتقادات مذهبی است. بشر در تاریخ خود فارغ از دغدغه‌های دینی و پرستش نبوده است. در قدیمی‌ترین آثار به‌جامانده از دوره‌های باستان، عنصر پرستش و نمادهای وابسته به آن یافت می‌شود. بررسی سیر تمدن انسانی نیز نشان می‌دهد که با پیشرفت دانایی بشر، نیاز به معنویت و توجه به دنیای فرامادی نیز بیشتر شده است (خدایاری فرد و همکاران، 1379). از آنجا که افزایش تاب‌آوری می‌تواند موجب بهبود بخشیدن به کیفیت زندگی گردد (شاین، سیم و کیم، 2004) مادرانی که سطح تاب‌آوری بالاتری دارند، در کیفیت زندگی و مؤلفه‌های آن هم می‌توانند نمرات بهتری را به دست آورند؛ این افراد با مشکلات زندگی بهتر می‌توانند کنار بیایند و در زیر بار مشکلات خم نشوند و انعطاف‌پذیری بیشتری داشته باشند و نسبت به زندگی و همسرشان تعهد بیشتری را داشته باشند (کربلایی شیری فرد، 1385؛ به نقل از حق‌رنجبر و همکاران، 1390). یافته‌های این تحقیق دارای محدودیت‌های بود، پژوهش در زوج‌های زن اجرا شد بهتر هست در زوج‌های زن و مرد با هم اجرا شود و همچنین محدود به جامعه زنان فرهنگی هست پیشنهاد می‌شود در دیگر جوامع هم مطالعه انجام گیرد و در زوجین با مدت زمان مشترک زندگی متفاوت مقایسه گردد و با توجه به اینکه یکی از عوامل افزایش تاب‌آوری اعتقادات مذهبی است و همینطور نگرش و التزام عملی به نماز به واسطه تاب‌آوری در پیش‌بینی تعهد زناشویی نقش دارد پیشنهاد می‌شود کسانی که در امر مشاوره و ازدواج کار می‌کنند نقش نماز را در ارتقای تعهد زناشویی مورد توجه قرار دهند.

منابع

- ابراهیمی قوام، صغری (1390)، «رابطه بین تاب‌آوری و رضایت‌مندی شغلی در میان معلمان مدارس عادی و استثنایی شهر تهران». مجله روان‌شناسی افراد استثنایی. سال اول، شماره 1. ص 67-81.
- احمدی، خدابخش؛ فتحی‌آشتیانی، علی؛ عرب‌نیا، علی‌رضا (1385)، «بررسی رابطه تقیدات مذهبی و سازگاری زناشویی». فصلنامه خانواده‌پژوهی دانشگاه شهید بهشتی، دوره 2، ش 5. ص 55-67.
- امینی، ابراهیم (1383)، آئین همسررداری یا اخلاق خانواده (چاپ نوزدهم)، تهران: نشر اندیشه اسلامی.
- امینی، فهیمه (1391)، «بررسی مقایسه‌ای تاب‌آوری، رضایت از زندگی و فرسودگی شغلی پرستاران بخش‌های ویژه و عادی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبایی. پردیس آموزش‌های نیمه حضوری.
- آنجلس، باربارا دی‌بی‌تا. آیا تو آن گذشته ام هستی؟. ترجمه: هادی ابراهیمی (1382)، تهران: انتشارات نسل نواندیش.
- ایمانی، محسن (1390)، «نماز آرامش روانی خانواده». مجله رشد آموزش معارف اسلامی، ش 83. ص 32-36.
- پورسردار، فیض‌اله؛ عباسپور، ذبیح‌اله؛ عبدی‌زرین، سهراب؛ سنگری، علی‌اکبر (1391)، «تاثیر تاب‌آوری بر سلامت روانی و رضایت از زندگی یک الگوی روان‌شناختی از بهزیستی». فصلنامه یافته، دوره 14، ش 1.
- چاری، مسعودحسین؛ محمدی، مژگان (1390)، «پیش‌بینی تاب‌آوری روان‌شناختی براساس اعتقادات مذهبی در دانشجویان شهری و روستایی». مجله روانشناسی معاصر، دوره 2، ش 6. ص 45-56.
- حسینی‌قمی، طاهر؛ سلیمی‌بجستانی، حسین (1390)، «رابطه بین جهت‌گیری مذهبی و تاب‌آوری در بین مادران دارای فرزند مبتلا به بیماری». مجله روانشناسی و دین، شماره 3. ص 69-82.
- حق رنجبر، فرخ؛ کاکاوند، علیرضا؛ برجلی، احمد؛ برماس، حامد (1390)، «تاب‌آوری و کیفیت زندگی مادران دارای فرزندان کم‌توان ذهنی». مجله سلامت و روان‌شناسی، دوره 1، ش 1. ص 177-187.
- خدایاری فرد، محمد؛ شکوهی‌یکتا، محسن؛ غباری بناب، باقر (1379)، «آماده‌سازی مقیاس نگرش مذهبی دانشجویان». مجله روان‌شناسی. ش 4. ص 267-285.
- راشدی، حسن (1380)، نماز شناسی، قم: نشر ستاد اقامه نماز.

- رضایی، جواد؛ احمدی، سیداحمد؛ اعتمادی، عذرا؛ رضایی حسین آبادی، مریم (1391)، «تأثیر آموزش زوج درمانی اسلام محور بر تعهد زناشویی زوجین». روان شناسی دین، ش 1. ص 60-37.
- رئیسی، حجت‌الله؛ ظاهری عبده‌وند، ابراهیم؛ صفری، جهانگیر (1389)، «بررسی جلوه‌های نماز در کشف المحجوب. مرصادالعباد و مصباح‌الهدایه». مجله نامه پارسی، ش 55. ص 44-27.
- بابلان، زاهد؛ جمالویی، عادل؛ رضایی، حسن؛ حرفتی سبحانی، رعنا (1391)، «رابطه دلبستگی به خدا و تاب‌آوری با معناداری در زندگی دانشجویان». مجله دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، ش 3. ص 85-75.
- سامانی، سیامک؛ جوکار، بهرام؛ صحراگرد، نرگس (1386)، «تاب‌آوری سلامت‌روان و رضایت‌مندی از زندگی». مجله روان پزشکی بالینی. ش 3. ص 295-290.
- شاه سیاه، مرضیه؛ بهرامی فاطمه؛ محبی، سیامک (1388). «بررسی رابطه‌ی رضایت جنسی و تعهد زناشویی زوجین شهرستان شهرضا». مجله‌ی علمی پژوهشی اصول بهداشت روانی، ش 43. ص 238-233.
- صیدی، محمدسجاد؛ تقی‌پور، ابراهیم؛ باقریان، فاطمه؛ منصور، لادن (1390)، «رابطه بین معنویت خانواده با تاب‌آوری آن با واسطه‌گری کیفیت ارتباط در خانواده». فصلنامه روش‌ها و مدل‌های روانشناختی، ش 5.
- عسگری، پرویز، پاشا، غلامرضا، آذرکیش، مریم (1390)، «مقایسه‌ی تعهد زناشویی، رضایت‌جنسی و رضایت از زندگی زنان شاغل و خانه دار». مجله اندیشه و رفتار، ش 1. ص 60-55.
- کرمی، جهانگیر؛ زکی‌بی، علی؛ علیخانی، مصطفی (1391)، «رابطه جهت‌گیری مذهبی با میزان تاب‌آوری و امیدواری در دانشجویان دانشگاه رازی». مجله فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ش 2. ص 256-223.
- کریمیان، نادر؛ کریمی، یوسف؛ بهمنی، بهمن (1390)، «بررسی رابطه ابعاد سلامت روان و احساس گناه با تعهد زناشویی افراد متأهل». فصلنامه مشاوره و روان‌درمانی خانواده، ش 2.
- منجزی، فرزانه؛ شفیح‌آبادی، عبدالله؛ سودانی، منصور (1391)، «اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی با رویکرد اسلامی بر رضایت‌مندی زناشویی زوج‌ها». مجله دانش و پژوهش در روانشناسی کاربردی، ش 1. ص 10-3.
- موسوی، سیدرضا؛ موحدی‌نیا، عطاءالله (1390)، «مطالعه رابطه بین انجام فریضه نماز و سلامت عمومی در بین دانشجویان دانشگاه‌های شهر کرمان». روان شناسی و دین، ش 1. ص 120-105.

- مومنی، خدامراد؛ شهبازی‌راد، افسانه (1391)، «رابطه معنویت، تاب‌آوری و راهبردهای مقابله‌ای با کیفیت زندگی دانشجویان». مجله علوم رفتاری، دوره 2، ش 2. ص 97-103.
- میکائیلی، نیلوفر؛ گنجی، مسعود؛ طالبی‌جویباری، مسعود (1391)، «مقایسه تاب‌آوری، رضایت‌زناشویی و سلامت‌روان در والدین با کودکان دارای ناتوانی یادگیری و عادی». مجله ناتوانی‌های یادگیری، دوره 2، ش 1. ص 120-137.
- ناصر، زهرا (1391)، «مقایسه تعهد و رضایت‌زناشویی در سطوح مختلف تقدیم‌مذهبی دانشجویان متأهل». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم تربیتی-دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.
- نجمه، حمید؛ کیخسروانی، مولود؛ بابامیری، محمد؛ دهقانی، مصطفی (1391)، «بررسی رابطه سلامت‌روان و هوش معنوی با تاب‌آوری دانشجویان دانشگاه علوم-پزشکی کرمانشاه». فصلنامه جنتاشاپیر، دوره 3، ش 2.
- نسیمی، محمدحسن؛ دن، عبدالله (1390)، «ابعاد معنوی نماز و تاثیر آن در زندگی انسان»، مجموعه مقالات همایش رسالت دانشگاهیان در ترویج و توسعه فرهنگ نماز دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان.
- نوابخش، مهرداد؛ پوریوسفی، حمید (1385)، «نقش دین و باورهای مذهبی بر سلامت روان». مجله پژوهش دینی. دوره 4، ش 14. ص 71-94.
- هاشمی، لادن؛ جوکار، بهرام (1390)، «بررسی رابطه بین تعالی معنوی و تاب‌آوری در دانشجویان دانشگاه»، مطالعات روانشناسی تربیتی. دوره 8، ش 13. ص 123-142.
- هومن، حیدرعلی (1384)، مدل‌یابی معادلات ساختاری با کمک نرم‌افزار لیزرل، انتشارات سمت، تهران.
- یزدانی، امین (1391)، «بررسی رابطه ویژگی‌های شخصیتی سرسختی و تاب‌آوری با موفقیت تحصیلی در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی ارتش». پایان‌نامه دکترای پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ارتش.
- Arriaga, X.B. & Agnew, C.R. (2001), Being committed: affective, cognitive and conative components of relationship commitment. *Personality and social psychology bulletin*, 27, 1190-1203
- Mosko, J. (2009), Commitment and attachment dimensions. In partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy: Purdue University.

- Furnham, A. & Chamoro-Premuzic, T. (2008), Personality and intelligence as predictors of statistics examination grades. *Personality and Individual Differences*. 37: 943-955.

